

Tampere University Press

Elämää sinnittelevässä pikkukaupungissa: varkautelaisten arki ja hyvinvointi

Toimittaneet

Vilma Hänninen · Antti Kouvo · Pekka Kuusela

Elämää sinnittelevässä pikkukaupungissa

ELÄMÄÄ SINNITTELEVÄSSÄ PIKKUKAUPUNGISSA

VARKAUTELAISTEN ARKI JA HYVINVOINTI

Toimittaneet

Vilma Hänninen, Antti Kouvo & Pekka Kuusela

©2020 Tekijät ja Tampere University Press

Kannen suunnittelu

Wille Naukkarinen, Kuuversta

Typografia ja taitto

Soile Levälahti

ISBN 978-952-359-025-0 (painettu, nid.)

ISBN 978-952-359-024-3 (pdf)

Teoksen verkkoversio on avoimesti saatavissa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-024-3>
Nimeä-EiKaupallinen-EiMuutoksia 4.0 Kansainvälinen -lisenssillä (CC BY-NC-ND 4.0)

Published by Tampere University Press, Tampere, Finland

Printed by BoD – Books on Demand, Norderstedt, Germany

Sisällysluettelo

Esipuhe	7
1 Johdanto: Varkautta tutkimassa	11
<i>Pekka Kuusela, Vilma Hänninen & Antti Kouvo</i>	
2 Varkaus yhteiskunnallisten murrosten näyttämönä 1900-luvun alusta nykypäivään	21
<i>Hannu Itkonen & Arto Nevala</i>	
3 Varkautelaiset töissä: Työn piirteet ja tulevaisuudennäkymät pikkukaupungissa	53
<i>Antero Puhakka</i>	
4 Perhe ja perhesuhteet naisten ja miesten hyvinvoinnin perustana Varkaudessa	85
<i>Anna-Maija Castrén & Antti Kouvo</i>	
5 Varkautelaisten sosiaaliset suhteet hyvinvoinnin osatekijöinä	107
<i>Vilma Hänninen & Katja Lötjönen</i>	
6 Varkautelaisten hyvinvointi ja sen vaihtelua selittävät yhteiskunnan sosiaalisen laadun tekijät	135
<i>Reeta Kankaanpää, Tomi Mäki-Opas & Marja Vaarama</i>	
7 Paikkasidoksen ja hyvinvoinnin suhde sosiaalisen riskin tilanteissa	165
<i>Aini Pehkonen & Timo Toikko</i>	
8 Onko Varkaudessa Y-sukupolvea?	181
<i>Pekka Kuusela, Katja Lötjönen & Mikko Saastamoinen</i>	

9	Kotikaupungin merkitys varkautelaisen nuoren aikuisen elämänkulussa ja arjessa	211
	<i>Mervi Issakainen & Vilma Hänninen</i>	
10	Nuorten aikuisten turvallisuuden kokemukset pikkukaupungissa	235
	<i>Janissa Miettinen, Taru Kekoni, Riitta Vornanen & Juha Hämäläinen</i>	
11	Päätteenä: Varkaus sinnittelevänä pienenä teollisuuskaupunkina	263
	<i>Vilma Hänninen</i>	

Liitteet

Liite 1: Kuvaus Arki Varkaudessa -aineistojen keruusta ja lopullisesta aineistosta	277
	<i>Katja Lötjönen & Joona Kettunen</i>
Liite 2: Kyselylomake	289
Liite 3: Haastattelurunko	307
Liite 4: Koetun hyvinvoinnin mittaamisesta	313
	<i>Antti Kouvo</i>
Kirjoittajat	317

Esipuhe

Vuonna 2010 perustetun Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden laitoksella on koko sen olemassaolon ajan pohdittu mahdollisuuksia hyödyntää laitoksen monitieteistä asiantuntemusta ja vahvistaa sen tutkija-opettajien keskinäistä yhteistyötä. Eräänä juonteena näissä pohdinnoissa syntyi toive (jonka taisi alun perin esittää professori Leena Koski) kerätä laaja, eri tieteenalojen tutkijoita palveleva tutkimusaineisto, joka kartoittaisi yhden paikkakunnan elämää mahdollisimman monipuolisesti. Ajateltiin, että tällainen aineisto palvelisi sellaisenaan tutkijoita, tutkimusmenetelmien opettajia ja tutkielmia tekeviä opiskelijoita sekä toimisi pohjana myöhemmille täydentäville aineistonkeruulle. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitoksella vastaavanlaista aineistoa on kerätty seuranta-asetelmalla jo vuosikymmeniä, kohteena Pyhtää.

Vuodeksi 2016 laitoksella oli budjetissaan liikkumavaraa, joka mahdollisti tämän toiveen toteuttamisen. Tutkimuspaikkakunnan valintaan ja aineistonkeruun suunnitteluun osallistui laajapohjaisesti laitoksen eri kampuksilla (Joensuu ja Kuopio) ja eri tieteenaloilta (sosiaalipedagogiikka, sosiaalityö, sosiaalipsykologia, sosiologia, yhteiskuntapolitiikka) työskentelevää henkilöstöä. Aineisto kerättiin 2016–2017 ja se on siitä pitäen ollut laitoksen tutkijoiden ja opettajien käytettävissä. Tähän mennessä aineiston pohjalta on ilmestynyt

kaksi artikkelia kansainvälisissä julkaisuissa ja lisää julkaisuja on valmisteilla.

Laitoksen johtajana toimi aineiston keruun aikana professori Juha Hämäläinen ja varajohtajana professori Eeva Jokinen. Kiitos heille aineistonkeruun mahdollistamisesta. Aineistonkeruun vastuuhenkilönä toimi professori Vilma Hänninen. Aineistonkeruun käytännön toteutuksesta huolehtivat projektitutkijat YTM Katja Lötjönen (kyselyaineisto) sekä YTM Joona Kettunen ja YTT Susanna Rautio (haastatteluaineisto). Projektitutkijat tekivät suurenmoisen työn, mistä heille lämpimät kiitokset.

Halusimme koota hankkeen ensimmäisistä tuloksista teoksen, jossa olisi yksiin kansiin koottuna ja suurenkin yleisön tavoitettavissa olevana erittelyä varkautealaisten arjen eri puolista. Tämän tavoitteen toteutuma on käsillä oleva kirja. Kiitos Katja Lötjöselle aloitteesta sen tekemiseen!

Aineistonkeruun yhteydessä olimme yhteydessä Varkauden kaupunginjohtajaan Hannu Tsupariin sekä kaupungin tiedotus- ja markkinointipäällikkö Kaisu Tolvaseen. Lisäksi vierailimme Stora Enson tehtaalla, missä saimme arvokasta tietoa tehtaan historiasta ja nykyisestä toiminnasta. Kiitämme näitä tahoja henkisestä tuesta aineistonkeruulle.

Kirjan artikkelien kirjoittajakunnasta kukaan ei ole voinut paneutua kirjoittamiseen täysitoimisesti. Siitä huolimatta kaikki ovat täyttäneet kirjoittajalupauksensa hyvin ja viimeistelleet tekstejään vähintään suurin piirtein heille annetun aikataulun mukaisesti. Lämpimät kiitokset koko joukolle!

Kiitoksemme ansaitsee myös Tampere University Press, joka on hyväksynyt kirjan julkaisuohjelmaansa ja tukenut eri tavoin sen viimeistelyssä. Käsikirjoituksen nimettömät arvioijat antoivat arvokasta palautetta artikkelien ensi versioista, ja kielenhuollossa auttoivat Tampereen yliopiston Monikielisen viestinnän ja käännöstieteen maisteriohjelman opiskelijat yliopisto-opettaja Marika Hakolan johdolla – kiitos heille kaikille! Erityiskiitos kuuluu tietoasiantuntija

Anna Ruthille hyvistä yhteistyöstä julkaisuprosessin eri vaiheissa. Suuri kiitos myös tekstin taittaneelle Soile Levälähdelle käsikirjotuksen loihtimisesta kirjaksi.

Lämpimimmät kiitoksemme kuuluvat niille varkauteilaisille, jotka käyttivät aikaansa vastataksaan tutkimuksemme kyselyyn tai keskustellakseen haastattelijan kanssa. Toivomme, että tästä kirjasta on hyötyä varkauteilaisille ja muille vastaavanlaisissa kaupungeissa asuville ihmisille sekä kaupunkien kehittäjille.

Tampereella, Naantalissa ja Kuopiossa 28.9.2020

Vilma Hänninen, Antti Kouvo, Pekka Kuusela

1 Johdanto

Varkautta tutkimassa

Pekka Kuusela, Vilma Hänninen & Antti Kouvo

Viime vuosikymmeninä alueiden kehitys on eriytynyt niin Suomessa kuin muissakin teollistuneissa länsimaissa. Osa kaupungeista on muodostunut kasvukeskuksiksi, mutta muut joutuvat taiteilemaan väestön pienenemisen ja ikääntymisen sekä erityisesti entisten teollisten työpaikkojen vähenemisen tuottamien haasteiden kanssa. Liian vähän tiedetään siitä, mitä tällaiset muutokset merkitsevät asukkaiden hyvinvoinnin ja asuinpaikkaan liittyvien kokemusten kannalta. Näitä ilmiöitä on tarkasteltu muun muassa pikkukaupunkitutkimuksen, teollisuuden purkautumisen seurausten tutkimuksen ja jälkiteollisia kaupunkeja koskevan tutkimuksen perinteissä¹.

Tämän kirjan tarkoituksena on kuvata ihmisten elämää ja hyvinvointia pienessä suomalaisessa, pitkän teollisuushistorian omaavassa ja rakennemuutoksen tuottamien muutosten keskellä sinnittelevässä

¹ Kytkeä näihin avataan tämän kirjan Pääteeksi-luvussa.

kaupungissa. Esimerkkinä tällaisesta kaupungista on kirjassamme Varkaus. Ensimmäinen kirjan artikkeleista esittelee Varkauden historiaa 1900-luvun alusta nykypäivän tilanteeseen, ja muut erittelevät varkautelaisten arkea vuosina 2016–2017.

Kirjan nykypäivää käsittelevät artikkelit pohjautuvat Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden laitoksella kerättyyn monitieteiseen Arki Varkaudessa -aineistonkeruuhankkeeseen. Aineistoa kerättiin vuosina 2016–2017 laajan aikuisikäisiin kohdistuneen väestökyselyn sekä nuorille aikuisille suunnattujen haastattelujen avulla. Lisäksi haastattelijat havainnoivat varkautelaista elämää². Käsillä olevan kirjan tavoitteena on esitellä aineistojen valossa monipuolisesti varkautelaisen arjen eri puolia.

Lähtökohtana aineiston keruulle oli ajatus valita kohteeksi Itä-Suomelle tyypillinen kunta, jonka rakenteelliset ja yhteisölliset muutokset heijastelisivat yleisesti sitä, millaisia muutoksia vastaavanlaiset kunnat ovat käymässä läpi Suomessa. Kohteeksi valikoitui Varkaus, josta on jo aiemmin julkaistu muun muassa paikallishistoria, liiketaloustieteellistä tutkimusta vanhan teollisuuskaupungin rakennemuutoksesta globalisaatiossa ja ikääntyneiden varkautelaisten yleiseen hyvinvointiin liittyvää yhteiskuntatieteellistä tutkimusta (Itkonen 2000, 2004; Lovio ym. 2006; Lovio 2007; Kärnä 2009).

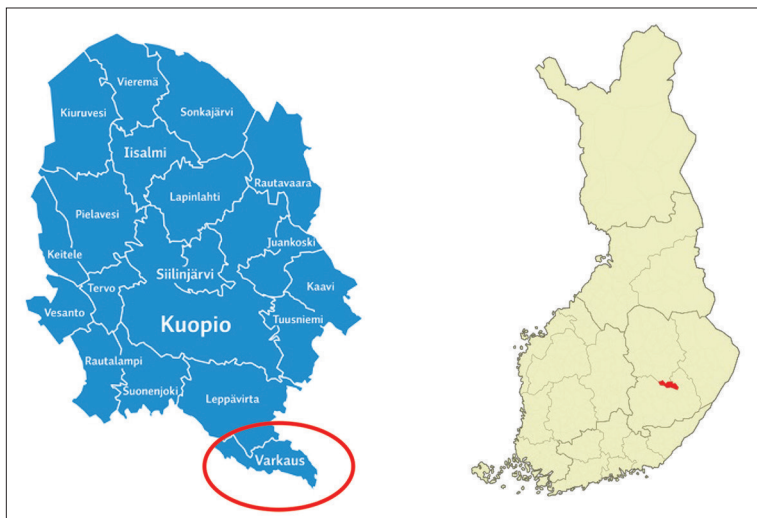
Taustatietoa Varkaudesta

Seuraavassa kuvaamme Varkautta kaupungin verkkosivuilta (www.varkaus.fi) saatujen tietojen, rekistereistä saatavien avaintietojen ja YLE:n vaalitulospalvelun tietojen valossa. Jälkimmäisten kohdalla vertaamme Varkautta muuhun Pohjois-Savoon sekä Suomeen yleensä.

Maantieteellisesti Varkaus on Pohjois-Savon eteläisin kunta. Paikkanaan Varkaus on ollut käytössä jo 1500-luvulta lähtien (alun

² Aineistosta ja sen keruusta kerrotaan tarkemmin kirjan liitteessä 1.

perin muodossa Varkaus). Varkaus oli kuntamuodoltaan kauppala vuosina 1929–1961 ja kaupunki vuodesta 1962 lähtien. Pinta-alaltaan Varkaus on runsaan 524 km²:n kokoinen, josta vesialaa on 138 km² ja rantaviivaa 940 kilometriä. Kartan muodossa Varkauden sijaintia voidaan havainnollistaa osana Pohjois-Savoa ja koko Suomea seuraavasti (Kuvio 1):

Kuvio 1. Varkaus osana Pohjois-Savon maakuntaa ja Suomea.

Kangaslammin kunta liittyi 1. tammikuuta 2005 osaksi Varkautta. Naapurikuntia ovat Heinävesi, Joroinen, Leppävirta, Rantasalmi ja Savonlinna. Etäisyyttä on linnuntietä Helsinkiin 286 km, Mikkeliin 77 km, Jyväskylään 110 km, Joensuuhun 102 km ja Kuopioon 65 km.

Varkauden kaupungin aluetta pirstovat tiheästi sijaitsevat järvet ja niiden lahdet – Varkauden kunnassa on 120 järveä. Varsinaisella kaupunkialueella on 25 kaupunginosaa ja siihen vuonna 2005 liitettyllä Kangaslammen alueella 13 kylää. Kaupungilla on kolme järvenlahtien erottamaa keskusta: Ahlströmin tehtaan ympärille rakennut Päiviönsaari, joka on kaupungin perinteikäs hallinnollinen keskus, uusi kaupallinen keskus Taulumäki sekä perinteinen työväen

asuinalue Kommila. Lisäksi Kangaslammella on oma keskustansa, kirkonkylä.

Varkauden työnantajista suurin on aaltopahvin raaka-ainetta valmistava Stora Enso (250–500 työntekijää). Erikoisuutena voidaan mainita paperitehtaan lauhdevettä hyödyntävä sammenkasvattamo (Carelial Caviar), joka tuottaa kaviaaria kansainvälisille markkinoille.

Varkauden asukasluku on noin 20 000. Vielä vuonna 2006 asukkaita oli 24 269 – asukasluku on pienentynyt tasaisesti. Väestö on muihin kuntiin nähden suhteellisen iäkästä, ja eläkeläisten määrä on suurempi kuin kunnissa keskimäärin. Varkaus kuuluu muuttotappiokuntiin. (Taulukko 1.) Asukkaiden väheneminen etenkin 2000-luvulla johtuu suurelta osin paperiteollisuuden kokemasta rakenneuudtoksesta, jonka seurauksena työpaikat alalla ovat vähentyneet huomattavasti myös Varkauden tehtailla. Varkaudessa työvoimaan kuuluvien osuus on pienempi ja työttömien osuus suurempi kuin kunnissa yleensä. Ulkomaalaisväestön osuus on suhteellisen matala, kuten koko Pohjois-Savossa. (Taulukko 1.) Väestön pienenemistä heijastaa alle 15-vuotiaiden vähentynyt ja yli 64-vuotiaiden kasvanut osuus väestöstä 1990-luvulta lähtien. Väestön ikääntyminen näkyy syntyvyyden jyrkkänä laskuna ja huoltosuhteen heikkenemisenä. Varkauden elinkeinorakenne on edelleen teollisuuskaupungille ominainen: kolmannes työpaikoista on jalostuksen eli teollisuuden piirissä, ja alkutuotannosta (maanviljelystä) saa elantonsa vain pieni osa. Palvelualan työpaikkojen osuus on pienempi kuin kunnissa yleensä. Merkillä pantavaa on työttömien suuri osuus, lähes viidesnes työvoimasta v. 2014.

Varkaus on puolueiden kannatuksen suhteen omintakeinen kaupunki. Kokoomusta lukuun ottamatta kaikkien puolueiden kannatusosuudet olivat Varkaudessa ainakin vuoden 2016 kunnallisvaaleissa vähintään jossain määrin erilaisia kuin muualla Pohjois-Savossa ja koko maassa. Teollisuuspaikkakunnan menneisyys ja nykyisyyskin näkyvät korkeassa vasemmistopuolueiden yhteiskannatuksessa (SDP ja VAS = 54,3%).

Taulukko 1. Tilastokeskuksen Varkauden, Pohjois-Savon ja koko maan avainluvut 2016 sekä kuntavaalien tulos 2012 (Tilastokeskus 2019, YLE)³

Avainluku, tiedot vuodelta	Varkaus 2016	Pohjois-Savo	Koko maa
Taajama-aste, %, 2015	91,7	75,6	85,4
Väkiluku, 2015	21 638	248 129	5 487 308
Väkiluvun muutos edellisestä vuodesta, %, 2015	-1,0	-0,1	0,3
Alle 15-vuotiaiden osuus väestöstä, %, 2015	13,0	15,1	16,3
15-64 -vuotiaiden osuus väestöstä, %, 2015	60,5	62,2	63,2
Yli 64-vuotiaiden osuus väestöstä, %, 2015	26,5	22,6	20,5
Ruotsinkielisten osuus väestöstä, %, 2015	0,2	0,1	5,3
Ulkomaan kansalaisten osuus väestöstä, %, 2015	2,3	1,9	4,2
Syntyneiden enemmisyys, henkilöä, 2015	-107	-606	2 980
Kuntien välinen muuttovoitto/-tappio, henkilöä, 2015	-151	-14	0
Rivi- ja pientaloissa asuvien asutokuntien osuus, %, 2015	57,9	42,9	40,0
Vuokra-asunnoissa asuvien asutokuntien osuus, %, 2015	30,6	31,1	31,8
Vähintään toisen asteen tutkinnon suorittaneiden osuus 15 vuotta täyttäneistä, %, 2015	69,0	71,4	70,7
Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus 15 vuotta täyttäneistä, %, 2015	25,0	26,5	30,0
Työllisyysaste, %, 2014	58,7	64,7	68,0
Asuinkunnassaan työssäkäyvien osuus, %, 2014	79,7	75,0	66,7
Työttömien osuus työvoimasta, %, 2016	15,4	14,8	13,7
Eläkeläisten osuus väestöstä, %, 2014	33,2	28,7	24,6
Taloudellinen huoltosuhde, 2014	190,6	157,5	140,6
Alkutuotannon työpaikkojen osuus, %, 2014	1,6	6,6	3,3
Jalostuksen työpaikkojen osuus, %, 2014	33,1	19,6	20,6
Palvelujen työpaikkojen osuus, %, 2014	64,3	72,7	74,9
Vuosikate, euroa/asukas, 2014	291,4	374,8	406,1
Kuntavaalit 2012	SDP 36,3 KOK 18,0 KD 15,7 VAS 11,9 KESK 8,0 PS 9,5 VIHR 0,6	SDP 18,0 KOK 17,0 KD 5,0 VAS 9,3 KESK 30,8 PS 13,8 VIHR 4,9 Muut 0,8	SDP 19,6 KOK 21,9 KD 3,7 VAS 8,0 KESK 18,7 PS 12,3 VIHR 8,5 RKP 4,7 Muut 1,7

³ Lihavoinnilla on merkitty ne Varkautta koskevat luvut, jotka poikkeavat selvästi muun Pohjois-Savon luvuista.

Varkautelaisten arkielämän kannalta tärkeät tiedot koskevat sen koulutus-, kulttuuri- ja vapaa-ajan palveluita. Kaupungin oppilaitoksia ovat yhdeksän peruskoulua ja yksi lukio sekä Savonia-ammattikorkeakoulun Varkauden kampus, Pohjois-Savon ammatti- ja aikuisopiston toimipiste ja Soisalo-opisto. Kulttuuritarjontaa tuottavat teatteri ja konserttisali, Varkauden museo ja taidemuseo, Mekaanisen musiikin museo ja Taidekeskus Väinölä. Kaupunkilaisia palvelee myös kaksi kirjastoa. Liikuntaa mahdollistaa mm. 160 km kattava latuverkosto. Kaupunki tunnetaan jääpallokaupunkina Varkauden Pallo -joukkueen ansiosta. Varkauden nähtävyyksiä ovat vesitornin näköalatasanne, Taipaleen kanava-alue, Komminselän silta, Kämärin saari ja Ämmänskoski. Hyvät tie- ja liikenneyhteydet mahdollistavat myös Kuopion kaupungin palvelujen hyödyntämisen.

Kirjan rakenne ja luvut

Eri tieteenaloja (sosiaalipsykologia, sosiaalityö, sosiologia ja yhteiskuntapolitiikka) edustavat kirjoittajat ja kirjoittajaryhmät ovat hyödyntäneet tämän kirjan lukuina julkaistavissa artikkeleissaan Arki Varkaudessa -aineistonkeruuhankkeen aineistoa.⁴

Kirjan neljä ensimmäistä artikkelia käsittelevät Varkauden historiaa ja varkautelaisten elämän puitteita. Kirjan aloittaa Hannu Itkosen ja Arto Nevalan katsaus Varkauden historiaan ja teollistumisen vaiheisiin viime vuosikymmeniin saakka. Sen aineistona ovat aiemmat Varkauden historiaa koskevat tutkimukset ja paikallishistoriat. Tämän jälkeen Antero Puhakka erittelee omassa artikkelissaan varkautelaisten työpaikkoja, käsityksiä työstä ja työhön liittyviä näkemyksiä tulevaisuudesta Arki Varkaudessa -hankkeen kyselyaineiston ja Tilastokeskuksen tietojen pohjalta. Anna-Maija Castrénin ja Antti

⁴ Arki Varkaudessa -aineistosta on syksyyn 2020 mennessä valmistunut kaksi englanninkielistä artikkelia (Toikko & Pehkonen 2018 ja Toikko, Yerkin & Pehkonen 2018).

VIIME vuosikymmeninä alueiden kehitys on eriytynyt Suomessa samoin kuin muissakin teollistuneissa länsimaissa. Osa kaupungeista on muodostunut kasvukeskuksiksi muiden joutuessa kamppailemaan väestön pienenemisen ja ikääntymisen sekä teollisten työpaikkojen vähenemisen aiheuttamien haasteiden kanssa. Liian vähän tiedetään siitä, mitä tällaiset muutokset merkitsevät asukkaiden hyvinvoinnin ja asuinpaikkaan liittyvien kokemusten kannalta.

TÄMÄ artikkelikokoelma valottaa arkielämää Varkaudessa, tyypillisessä itäsuomalaisessa kaupungissa, jolla on pitkä teollisuushistoria. Teoksessa on pyritty monipuolisia aineistoja hyödyntäen kuvaamaan eri näkökulmista rakennemuutoksen koetteleman pikkukaupungin asukkaiden, erityisesti nuorten aikuisten elämää ja hyvinvointia.

TEOS tarjoaa uutta tietoa tästä ajankohtaisesta ilmiöstä niin yhteiskuntatieteiden ja aluetieteen tutkijoille, pienten kuntien päättäjille, kaupunkisuunnittelijoille kuin suurelle yleisölle.

 TAMPERE
UNIVERSITY
PRESS

ISBN 978-952-359-025-0

9 789523 590250